Series : 1GEFH **SET~4**

प्रश्न-पत्र कोड
Q.P. Code **52**

रोल नं.
Roll No. | | | | | | | | |

परीक्षार्थी प्रश्न-पत्र कोड को उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर अवश्य लिखें।
Candidates must write the Q.P. Code on the title page of the answer-book.

	नोट		NOTE
(I)	कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में मुद्रित पृष्ठ **15** हैं।	(I)	Please check that this question paper contains **15** printed pages.
(II)	प्रश्न-पत्र में दाहिने हाथ की ओर दिए गए प्रश्न-पत्र कोड को परीक्षार्थी उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर लिखें।	(II)	Q.P. Code given on the right hand side of the question paper should be written on the title page of the answer-book by the candidate.
(III)	कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में **18** प्रश्न हैं।	(III)	Please check that this question paper contains **18** questions.
(IV)	**कृपया प्रश्न का उत्तर लिखना शुरू करने से पहले, उत्तर-पुस्तिका में यथा स्थान पर प्रश्न का क्रमांक अवश्य लिखें।**	(IV)	**Please write down the Serial Number of the question in the answer-book at the given place before attempting it.**
(V)	इस प्रश्न-पत्र को पढ़ने के लिए 15 मिनट का समय दिया गया है। प्रश्न-पत्र का वितरण पूर्वाह्न में 10.15 बजे किया जाएगा। 10.15 बजे से 10.30 बजे तक परीक्षार्थी केवल प्रश्न-पत्र को पढ़ेंगे और इस अवधि के दौरान वे उत्तर-पुस्तिका पर कोई उत्तर नहीं लिखेंगे। #	(V)	15 minute time has been allotted to read this question paper. The question paper will be distributed at 10.15 a.m. From 10.15 a.m. to 10.30 a.m., the candidates will read the question paper only and will not write any answer on the answer-book during this period.

संस्कृतम्
SANSKRIT

अवधि : होरात्रयम्
*निर्धारित समय : **3** घण्टे*
*Time allowed : **3** hours*

*पूर्णाङ्काः : **80***
*अधिकतम अंक : **80***
*Maximum Marks : **80***

General Instructions :

*This question paper is divided into **4** (Four) sections.*

*It has total **18** questions.*

***Section A** – 1 Question no. 1 to 1*

***Section B** – 3 Questions no. 2 to 4*

***Section C** – 7 Questions no. 5 to 11*

***Section D** – 7 Questions no. 12 to 18*

Attempt questions as per specific instructions.

Write question no. in answer book before attempting it.

सामान्य-निर्देशा:

*अस्मिन् प्रश्नपत्रे **चत्वार:** खण्डा: सन्ति ।*

*अस्मिन् प्रश्नपत्रे अष्टादश **(18)** प्रश्ना: सन्ति ।*

***खण्ड: 'क'** – 1 – प्रश्नसंख्या 1*

***खण्ड: 'ख'** – 3 – प्रश्नसंख्या 2 – 4*

***खण्ड: 'ग'** – 7 – प्रश्नसंख्या 5 – 11*

***खण्ड: 'घ'** – 7 – प्रश्नसंख्या 12 – 18*

विशिष्टनिर्देशानुसारं प्रश्ना: समाधेया: ।

उत्तरपुस्तिकायां लेखनात् पूर्वं सर्वप्रथमं प्रश्नसंख्या लेखनीया ।

खण्ड: 'क' ***10 अङ्का:***

अपठितावबोधनम्

1. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत – *10*

परोपकार: अर्थात् परेषाम् उपकार: अस्ति । परोपकारस्य प्रवृत्त्या एव मनुष्य: पशुभ्य: पृथक् भवति । आहारादिप्रवृत्तिषु पशव: मानवै: समं भवन्ति, परं मानव: स्वविवेकेन ज्ञानेन च आत्मन: उन्नतिं करोति । अपि च, न केवलं मानवा: अपितु अस्माकं प्रकृति: अपि परेभ्य: एव अस्ति । यथा वृक्षा: स्वफलानि न खादन्ति, ते परेषां कृते एव फलानि छायां च यच्छन्ति । नद्य: परोपकाराय एव वहन्ति । गाव: अन्येभ्य: एव दुग्धं यच्छन्ति । अस्माकं पुण्यभूमौ अनेके महापुरुषा: अभवन् ये स्वप्राणान् परित्यज्य देशस्य समाजस्य च रक्षाम् अकुर्वन् । राजा शिवि: शरणागतस्य कपोतस्य रक्षायै स्वशरीरस्य मांसं कर्तयित्वा श्येनाय दत्तवान् । ऋषि: दधीचि: अपि वृत्रासुरवधाय स्वास्थीनि सहर्षम् अयच्छत् । अद्यापि लोके अनेके समाजसुधारका: सन्ति ये स्वार्थं परित्यज्य लोककल्याणं कुर्वन्ति । अत: सत्यमेव कथितम् —

अष्टादशपुराणेषु व्यासस्य वचनद्वयम् ।
परोपकार: पुण्याय पापाय परपीडनम् ॥

(अ) एकपदेन उत्तरत – (केवलं प्रश्नद्वयम्) 2×1=2

(i) का: परोपकाराय एव वहन्ति ?

(ii) केषु पशव: मानवै: समं भवन्ति ?

(iii) क: वृत्रासुरवधाय स्वास्थीनि सहर्षम् अयच्छत् ?

(आ) पूर्णवाक्येन लिखत – (केवलं प्रश्नद्वयम्) 2×2=4

(i) मनुष्य: पशुभ्य: कथं पृथक् भवति ?

(ii) राजा शिवि: शरणागतस्य कपोतस्य रक्षायै किं कृतवान् ?

(iii) मानव: केन आत्मन: उन्नतिं करोति ?

(इ) अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत। 1

(ई) यथानिर्देशम् उत्तरत – (केवलं प्रश्नत्रयम्) 3×1=3

(i) 'गाव: अन्येभ्य: एव दुग्धं यच्छन्ति' अत्र किं कर्तृपदम् ?

(A) गाव: (B) अन्येभ्य:

(C) यच्छन्ति (D) एव

(ii) 'दधीचि:' इति विशेष्यपदस्य विशेषणपदं किम् ?

(A) ऋषि: (B) गाव:

(C) मानव: (D) पशव:

(iii) 'तरव:' इति पदस्य किं पर्यायपदं गद्यांशे प्रयुक्तम् ?

(A) नद्य: (B) वृक्षा:

(C) गाव: (D) फलानि

(iv) 'ते परेषां कृते एव फलानि छायां च यच्छन्ति' अस्मिन् वाक्ये 'ते' इति पदं कस्मै प्रयुक्तम् ?

(A) जनेभ्य: (B) सर्वेभ्य:

(C) नदीभ्य: (D) वृक्षेभ्य:

खण्ड: 'ख' ***15 अङ्का:***

रचनात्मकं कार्यम्

2. भवत: नाम ध्रुव: । भवान् उत्तरप्रदेशस्य एकस्मिन् छात्रावासे वसति । भवत: माता अरुणा भवन्तं अनुशासनस्य महत्वम् ज्ञापयितुं पत्रं लिखति । ध्रुवं प्रति लिखितं पत्र पूरयित्वा पुन: लिखत । $10\times\frac{1}{2}=5$

12, गगनविहार:,

दिल्लीत:

प्रिय ध्रुव !

(i) ______________ ।

अत्र (ii) ____________ तत्रास्तु । (iii) ____________ मन्ये तव अध्ययनं सम्यक् चलति यत: त्वम् अनुशासित: छात्र: असि । पुत्र ! जीवनस्य प्रत्येकं क्षेत्रे अनुशासनस्य (iv) ___________ आवश्यकता भवति । अनुशासनं हि नाम कर्तव्यपालनम् । सर्वेषां कृते (v) ___________ आवश्यकम् । मानवजीवने कर्त्तव्य-अकर्तव्यबोध: अनुशासनेन एव भवति । परं च अद्यत्वे छात्रेषु अनुशासनस्य भाव: न दृश्यते । ते (vi) ___________ अनुशासनं न पालयन्ति । गुरून् मातापितॄन् च (vii) _________ । त्वं कदापि एवं न कुरु यत: अनुशासनं विना जीवने (viii) ____________ न प्राप्यते । त्वं स्व-स्वास्थ्यं प्रति अपि (ix) _________ भव । समयेन भोजनं कुरु, विश्रामम् अपि आवश्यकम् । शेषं सर्वं कुशलम् ।

भवत: माता

(x) ____________

मञ्जूषा

महती, सावधान:, तिरस्कुर्वन्ति, अनुशासनम्, अहम्, चिरंजीव, अरुणा, साफल्यम्, विद्यालयस्य, कुशलम् ।

3. प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया **पञ्च** वाक्यानि संस्कृतेन लिखत। *5×1=5*

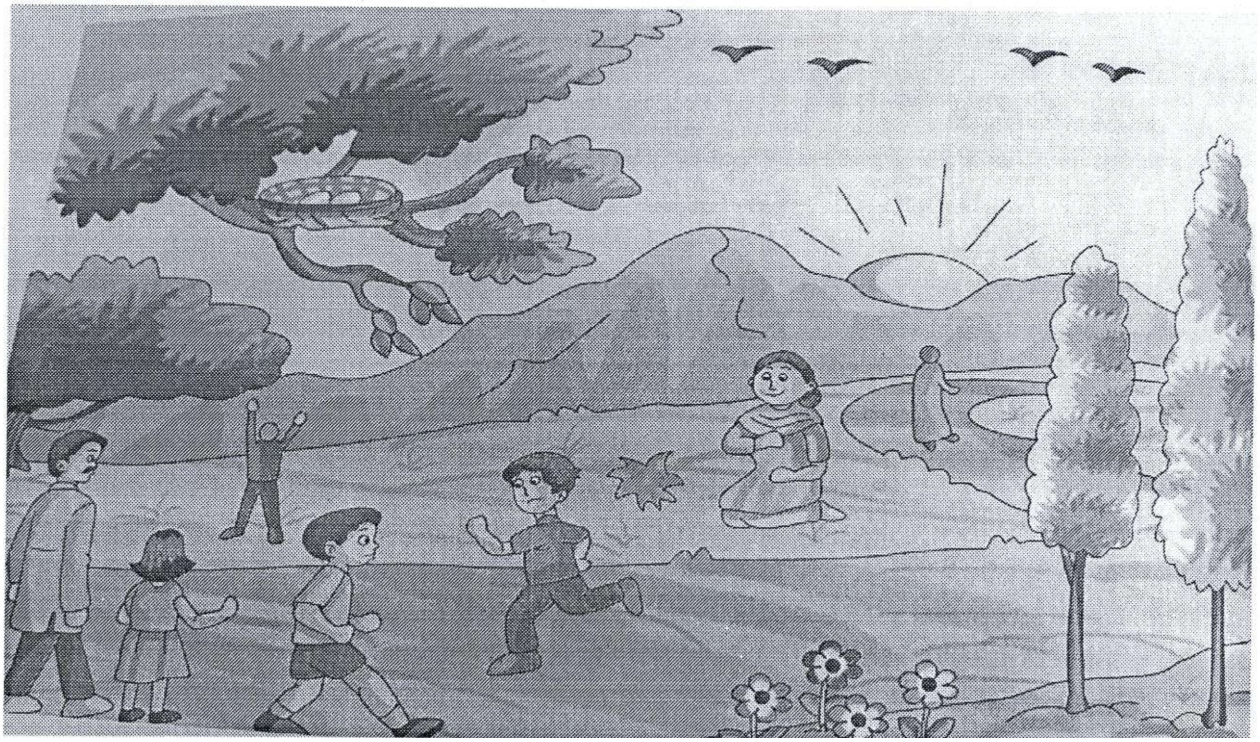

मञ्जूषा

उपवनम्, महिला, वृक्षा:, सूर्योदय:, स्वच्छम्, कृषका:, हरीतिमा, बालका:, खगा:, उदेति, व्यायाम:, पित्रा, बालिका, पुष्पाणि, धावति, वातावरणम्, आकाशे, सन्ति।

अथवा

निम्नलिखितं विषयम् अधिकृत्य मञ्जूषाप्रदत्तशब्दानां साहाय्येन न्यूनातिन्यूनं पञ्चभि: संस्कृतवाक्यै: एकम् अनुच्छेदं लिखत –

'योगस्य लाभा:'

मञ्जूषा

शरीरम्, स्वस्थ:, जना:, आनन्दम्, प्रात:काले, मानसिकम्, स्वास्थ्यम्, स्फूर्ति:, भवति, अनुभवन्ति, सर्वे, छात्रा:, समयानुसारम्, यथाशक्ति।

4. अधोलिखितानि वाक्यानि संस्कृतभाषया अनूद्य लिखत – (केवलं वाक्यपञ्चकम्) *5×1=5*

(i) हम सब संस्कृत पढ़ते हैं।
We all study Sanskrit.

(ii) हमें अपने स्वास्थ्य की रक्षा करनी चाहिए।
We should take care of our health.

(iii) सैनिकों ने देशरक्षा के लिए युद्ध किया।
The soldiers fought for the defence of their country.

(iv) वे सब मैदान में खेलने जाएँगे।
They will go to play in the field.

(v) चारों वेद ईश्वर की वाणी हैं।
The four Vedas are words of God.

(vi) बच्चों ! तुम वहाँ जाओ।
Children ! You go there.

(vii) सबको सदैव प्रसन्न रहना चाहिए।
All should be happy always.

खण्डः 'ग' ***25 अङ्काः***

अनुप्रयुक्तव्याकरणम्

5. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कुरुत – (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) नास्ति योजकः + तत्र दुर्लभः।

(ii) जन्तून् पार्थिवरूपेण स कृतान्तो न संशयः।

(iii) सर्वथा सम्यक् + उक्तं सिंहमहोदयेन।

(iv) कृषकः क्षेत्रकर्षणं कुर्वन्नासीत्।

(v) एतयोर्जननी तेनावमानिता निर्वासिता।

6. रेखाङ्कितपदानां समासं विग्रहं वा प्रदत्तविकल्पेभ्य: चित्वा लिखत – (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) नास्ति किञ्चित् निरर्थकम्।

(A) अर्थस्य योग्यम्

(B) अर्थस्य प्रति

(C) अर्थस्य सहितम्

(D) अर्थस्य अभाव:

(ii) नैव जनग्रसनम्।

(A) जनेषु ग्रसनम्

(B) जनान् ग्रसनम्

(C) जनानां ग्रसनम्

(D) जनेभ्य: ग्रसनम्

(iii) सर्वेषु अपत्येषु जननी तुल्यवत्सला।

(A) तुल्यं वत्सलं यस्या: सा

(B) तुल्यं वत्सलं यस्य स:

(C) तुल्यं वत्सलम्

(D) तुल्यं वत्सलं सा

(iv) तयो: एक: शरीरेण दुर्बल: आसीत्।

(A) शरीरादुर्बल:

(B) शरीरदुर्बल:

(C) शरीर्दुर्बल:

(D) शरीरेदुर्बल:

(v) क्षत्रियकुलपितामहयो: सूर्ये च चन्द्रे च को वा भवतोर्वंशस्य कर्ता।

(A) सूर्यचन्द्र:

(B) सूर्यचन्द्रयो:

(C) सूर्यचन्द्राभ्याम्

(D) सूर्यचन्द्रौ

7. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रकृति-प्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा उचितम् उत्तरं विकल्पेभ्य: चित्वा लिखत – (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) कुसुमावलि: समीरचालिता मे वरणीया।

(A) वरणीय + आ

(B) वरणीया + आ

(C) वरणीय + टाप्

(D) वरणीय + इन्

(ii) मम पिता मह्यम् एकां संस्कृतस्य मास + ठक् पत्रिकाम् आनीतवान्।

(A) मासिकम्

(B) मासिका

(C) मासिकीम्

(D) मासिक:

(iii) आकारस्य लघु + त्व कार्यबाधक: न भवति।

(A) लघुत्वम्

(B) लघुत्व

(C) लघुता

(D) लघुत्वा

(iv) जनै: गङ्गाया: शुद्धता करणीया।

(A) शुद्ध + टाप्

(B) शुद्ध + तल्

(C) शुद्ध + त्व

(D) शुद्ध + क्त्वा

(v) ता: कन्या: गुणवत्य: सन्ति।

(A) गुण + मतुप्

(B) गुण + टाप्

(C) गुण + त्व

(D) गुण + क्तवतु

8. वाच्यानुसारम् उचितपदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा अधोलिखितं संवादं पुनः लिखत – (केवलं प्रश्नत्रयम्) *3×1=3*

(i) त्वया चित्राणि _________ ।

(A) दृश्यन्ते

(B) दृश्ये

(C) दृश्येते

(D) दृश्यते

(ii) ________ ध्यानेन पठनं करोमि ।

(A) मह्यम्

(B) माम्

(C) अस्माभिः

(D) अहम्

(iii) साधुना ________ क्रियते ।

(A) पूजायाम्

(B) पूजा

(C) पूजायाः

(D) पूजाम्

(iv) किं त्वया ग्रामः ___________ ?

(A) गम्यन्ते

(B) गम्येते

(C) गच्छामि

(D) गम्यते

9. कालबोधकशब्दैः अधोलिखित-दिनचर्यां पूरयत – (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) मम मित्रं प्रातः (6:45) धावनं करोति।

(ii) तदा सः (8:00) विद्यालयं गच्छति।

(iii) (1:30) विद्यालयात् गृहम् आगच्छति।

(iv) सायंकाले (4:15) क्रिकेटक्रीडां क्रीडति।

(v) तदन्तरं सः (7:00) पठनं करोति।

10. मञ्जूषायां प्रदत्तैः उचितैः अव्ययपदैः अधोलिखितवाक्येषु रिक्तस्थानानि पूरयत – (केवलं प्रश्नत्रयम्) *3×1=3*

(i) तव भोजनावकाशः __________ भविष्यति ?

(ii) __________ मम जन्मदिवसे मम गृहे यज्ञम् अभवत्।

(iii) यदि सर्वे प्रयासं न करिष्यन्ति __________ पर्यावरणं शुद्धं न भविष्यति।

(iv) शिशुः __________ चलित्वा मातुः समीपम् आगच्छत्।

मञ्जूषा

ह्यः, शनैः, तर्हि, कदा।

11. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कित-अशुद्धपदाय उचितपदं चित्वा वाक्यानि पुनः लिखत – (केवलं प्रश्नत्रयम्) *3×1=3*

(i) सा शोभना कन्या <u>सन्ति</u>।

(A) आसम्

(B) स्तः

(C) अस्तु

(D) अस्ति

(ii) <u>नीलः</u> गगनं शोभते।

(A) नीलाम्

(B) नीलम्

(C) नीला

(D) नीलस्य

(iii) शाखेषु खगा: सन्ति ।

(A) शाखायाम्

(B) शाखे

(C) शाखा

(D) शाखया

(iv) पिता पुत्राय स्निह्यति ।

(A) पुत्रस्य

(B) पुत्रेण

(C) पुत्रे

(D) पुत्रौ

खण्डः 'घ'

पठितावबोधनम् *30 अङ्का:*

12. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत – *5*

अस्ति देउलाख्यो ग्राम: । तत्र राजसिंह: नाम राजपुत्र: वसति स्म । एकदा केनापि आवश्यककार्येण तस्य भार्या बुद्धिमती पुत्रद्वयोपेता पितुर्गृहं प्रति चलिता । मार्गे गहनकानने सा एकं व्याघ्रं ददर्श । सा व्याघ्रमागच्छन्तं दृष्ट्वा धाष्ट्र्यात् पुत्रौ चपेटया प्रहृत्य जगाद – ''कथमेकैकशो व्याघ्रभक्षणाय कलहं कुरुथ: ? अयमेकस्तावद्विभज्य भुज्यताम् । पश्चाद् अन्यो द्वितीय: कश्चिल्लक्ष्यते ।''

(i) एकपदेन उत्तरत – (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times\frac{1}{2}=1$

(क) राजसिंह: कुत्र वसति स्म ?

(ख) बुद्धिमती पुत्रद्वयोपेता कुत्र चलिता ?

(ग) सा कुत्र एकं व्याघ्रं ददर्श ?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत – (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(क) सा पुत्रौ चपेटया प्रहृत्य किम् जगाद ?

(ख) एकदा का पितु: गृहं प्रति चलिता ?

(ग) बुद्धिमती किमर्थं पितुर्गृहं प्रति चलिता ?

(iii) भाषिककार्यम् – (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(क) 'जगाद' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(ख) 'व्याघ्रम्' इति पदस्य विशेषणपदं किम् ?

(ग) अनुच्छेदे 'अपश्यत्' इत्यस्य पदस्य क: पर्याय: प्रयुक्त: ?

13. अधोलिखितं पद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत – *5*

रे रे चातक ! सावधानमनसा मित्र क्षणं श्रूयताम्
अम्भोदा बहवो हि सन्ति गगने सर्वेऽपि नैतादृशा: ।
केचिद् वृष्टिभिरार्द्रयन्ति वसुधां गर्जन्ति केचिद् वृथा,
यं यं पश्यसि तस्य तस्य पुरतो मा ब्रूहि दीनं वच: ॥

(i) एकपदेन उत्तरत – (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times\frac{1}{2}=1$

(क) अस्मिन् श्लोके कवि: कं सम्बोधयति ?

(ख) कीदृशं वच: न ब्रूहि ?

(ग) अम्भोदा: कुत्र सन्ति ?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत – (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(क) बहव: के सन्ति ?

(ख) सर्वस्य पुरत: किं न वक्तव्यम् ?

(ग) के वृष्टिभि: वसुधां आर्द्रयन्ति ?

(iii) भाषिककार्यम् – (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(क) 'केचिद् वृथा गर्जन्ति ।' अत्र 'केचिद्' पदं केभ्य: प्रयुक्तम् ?

(ख) 'बहव: अम्भोदा:' अनयो: पदयो: विशेषणपदं किम् ?

(ग) श्लोके 'समक्षम्' इत्यस्य पदस्य क: पर्याय: प्रयुक्तोऽस्ति ?

14. अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत – *5*

सुरभि: – भो वासव ! पुत्रस्य दैन्यं दृष्ट्वा अहं रोदिमि । स: दीन इति जानन्नपि कृषक: तं बहुधा पीडयति । स: कृच्छ्रेण भारमुद्वहति । इतरमिव धुरं वोढुं स: न शक्नोति । एतत् भवान् पश्यति न ?'' इति प्रत्यवोचत् ।

''भद्रे ! नूनम् । सहस्राधिकेषु पुत्रेषु सत्स्वपि तव अस्मिन्नेव एतादृशं वात्सल्यं कथम् ?'' इति इन्द्रेण पृष्टा सुरभि: प्रत्यवोचत् – ''बहून्यपत्यानि मे सन्तीति सत्यम् तथाप्यहमेतस्मिन् पुत्रे विशिष्य आत्मवेदनामनुभवामि । यतो हि अयमन्येभ्यो दुर्बल: । सर्वेष्वपत्येषु जननी तुल्यवत्सला एव । तथापि दुर्बले सुते मातु: अभ्यधिका कृपा सहजैव'' इति । सुरभिवचनं श्रुत्वा भृशं विस्मितस्याखण्डलस्यापि हृदयमद्रवत् ।

स च तामेवमसान्त्वयत् – ''गच्छ वत्से ! सर्वं भद्रं जायेत ।''

(i) एकपदेन उत्तरत – (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times\frac{1}{2}=1$

(क) कस्य दैन्यं दृष्ट्वा सा रोदिति ?

(ख) सर्वेष्वपत्येषु का तुल्यवत्सला ?

(ग) स: केन भारमुद्वहति ?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत – (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times1=2$

(क) कस्मिन् मातु: अभ्यधिका कृपा सहजैव ?

(ख) सुरभिवचनं श्रुत्वा किम् अभवत् ?

(ग) आखण्डल: किं कथयित्वा सुरभिम् असान्त्वयत् ?

(iii) भाषिककार्यम् – (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times1=2$

(क) 'सुते' इति पदस्य विशेषणपदं किम् ?

(ख) 'पीडयति' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(ग) 'आकर्ण्य' इति पदस्य पर्यायपदं किं प्रयुक्तम् ?

15. अधोलिखित-रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत – (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) जनकेन शैशवे सुताय विद्याधनं दीयते।

(ii) प्रकृत्याः सन्निधौ वास्तविकं सुखं विद्यते।

(iii) भ्रातरौ आवाम् सोदर्यौ स्वः।

(iv) सिंहः वानराभ्यां स्वरक्षायाम् असमर्थः एवासीत्।

(v) तत्र राजसिंहः नाम राजपुत्रः वसति स्म।

16. मञ्जूषातः समुचितपदानि चित्वा अधोलिखित-श्लोकस्य अन्वयं पूरयित्वा पुनः लिखत – *4×1=4*

दुष्कराण्यपि कर्माणि मतिवैभवशालिनः।
नीतिं युक्तिं समालम्ब्य लीलयैव प्रकुर्वते॥

अन्वयः –

मतिवैभवशालिनः (जनाः) (i) _________ युक्तिं (च) (ii) _________ दुष्कराणि (iii) ________ कर्माणि (iv) ________ एव प्रकुर्वते।

मञ्जूषा

लीलया, नीतिम्, अपि, समालम्ब्य।

अथवा

अधोलिखितश्लोकस्य भावार्थं रिक्तस्थानानि मञ्जूषायाः साहाय्येन पूरयित्वा पुनः लिखत –

काकः कृष्णः पिकः कृष्णः को भेदः पिककाकयोः।
वसन्तसमये प्राप्ते काकः काकः पिकः पिकः॥

भावार्थः –

अस्य भावोऽस्ति यत् काकस्य वर्णः (i) _________ वर्तते (ii) _________अपि वर्णः कृष्णः एव अस्ति। अतः तयोः (iii) ___________ मध्ये कः भेदः अस्ति ? अर्थात् वर्णदृष्ट्या तयोः कश्चिद् भेदो न दृश्यते। परन्तु यदा (iv) __________ समयः आगच्छति तदा तयोः स्वरैः ज्ञायते यत् कः काकः अस्ति कश्च पिको वर्तते।

मञ्जूषा

वसन्तस्य, पिकस्य, पिककाकयोः, कृष्णः।

17. अधोलिखितानि वाक्यानि घटनाक्रमानुसारं संयोज्य पुन: लिखत – $8\times\frac{1}{2}=4$

(i) एक: सिंह: विश्राम्यते स्म।

(ii) तत: प्रकृतिमाता प्रविशति।

(iii) वानरा: तं तुदन्ति स्म।

(iv) अधुना पशु: राजा न भवेत् अपितु कोऽपि पक्षी एव राजेति निश्चेतव्यम्।

(v) सर्वे प्राणिन: सिंहस्य दशां दृष्ट्वा हसन्ति।

(vi) सर्वेषां प्राणिनामेव यथासमयं महत्त्वं विद्यते।

(vii) सर्वे प्राणिन: परस्परं विवादं कुर्वन्ति आत्मानं योग्यं च कथयन्ति। अन्ते निर्णयं कुर्वन्ति यत् –

(viii) मिलित्वा एव मोदध्वं जीवनं च रसमयं कुरुध्वम्।

18. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रसङ्गानुकूलम् उचितार्थं चित्वा लिखत – (केवलं प्रश्नत्रयम्) $3\times1=3$

(i) अश्वश्चेद् धावने वीर: भारस्य वहने <u>खर:</u>।

(A) गज: (B) सिंह:

(C) गर्दभ: (D) व्याघ्र:

(ii) सर्वेषु <u>अपत्येषु</u> जननी तुल्यवत्सला।

(A) सन्ततिषु (B) पुत्रीषु

(C) शिष्येषु (D) जनेषु

(iii) <u>वायस:</u> वसन्तस्य गुणं न जानाति।

(A) पिक: (B) काक:

(C) मयूर: (D) शुक:

(iv) <u>अनृतं</u> वदसि चेत् काक: दशेत्।

(A) उच्चै: (B) शनै:

(C) सत्यम् (D) असत्यम्